

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК  
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ



«Затверджую»

Проректор з наукової роботи  
проф. Студеняк І.П.

«*Вересень* 2016р.»

Робоча програма дисципліни

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ  
КЛАСИЧНОЇ І СУЧАСНОЇ  
ФІЛОСОФІЇ

Ужгород – 2016

## ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Філософські знання необхідні фахівцям будь-якого профілю. Вони покликані методологічно озброїти науковця, виробити в нього потребу й бажання діалектично мислити, сформувані вміння вибірково ставитися до всезростаючого обсягу наукової інформації. Оволодіння філософськими поняттями пов'язано з відмовою від догматичних методів мислення, удосконаленням творчих здібностей, потрібних для становлення особи як ученого, викладача, вихователя молоді. Це зумовлено необхідністю збагачення інтелектуальної культури аспіранта. Таким чином, філософська підготовка є одним з найважливіших складників усебічного формування професійних і загальнокультурних якостей майбутнього науковця і педагога.

Мета програми – сприяти систематизації знань аспірантів з філософії, зосередити їх увагу на ключових проблемах класичної та сучасної філософії.

Усвідомлення цінності духовної культури, її єдності й цілісності може бути досягнуто лише на основі розуміння філософських пошуків минулого й сучасного в усьому їх різноманітті. Теоретичним підґрунтям оволодіння філософською культурою минулого слугує вивчення багатства світової філософії. Обов'язковою умовою є опрацювання першоджерел у їх цілісності, при цьому важливо, щоб аспіранти засвоїли логіку не тільки певного класичного твору, а й розвитку головних філософських категорій у контексті логіки культури. Велике значення має також творчий аналіз сучасної філософської літератури з актуальних проблем, які стоять передлюдством.

### **Основні задачі курсу:**

- глибоке філософське осмислення дійсності, формування філософської культури мислення;
- сформувані цілісне уявлення про науку як особливий вид людської діяльності, соціальний інститут і найважливішу сферу сучасної культури, а також про тенденції її історичного розвитку;
- ознайомити з особливим розділом філософського знання –

філософією науки;

- ознайомити з методологією наукового дослідження;
- ознайомити зі світоглядними і методологічними основами сучасного наукового знання; нормативними і ціннісними орієнтирами сучасної наукової діяльності.

**У результаті вивчення курсу аспіранти повинні знати:**

- основні філософські категорії як основу філософського світогляду;
- основні філософські течії та концепції;
- структуру і функції сучасного наукового знання і тенденції його історичного розвитку;
- методологію наукового пізнання;
- глобальні тенденції зміни наукової картини світу;
- світоглядні, методологічні та інші філософські підстави сучасного наукового знання;
- різні проблеми, пов'язані з впливом науки і техніки на розвиток сучасної цивілізації;

**уміти:**

- орієнтуватися в складних філософських питаннях осмислення сучасної дійсності та сучасної науки і шляхах їх вирішення;
- застосовувати отримані знання в процесі наукових досліджень;
- передбачувати та аналізувати з етичної точки зору наслідки наукової діяльності;
- обґрунтовувати і відстоювати пріоритет етичних цінностей.

Зміст програми розрахований не тільки на поглиблення знань, одержаних студентами і магістрантами з філософії під час вивчення базового курсу філософії, але і на самостійну роботу аспірантів з проблематики, яка має фундаментальний світоглядний і методологічний характер для вченого, спеціаліста вищої кваліфікації.

У тематиці рефератів і контрольних запитаннях, у списку літератури враховані вимоги, які пов'язані з науковою діяльністю, профілем і проблематикою дисертаційних досліджень аспірантів і здобувачів.

У ході засвоєння філософського курсу і підготовки до іспиту обов'язковим є написання реферату, який свідчить про глибоке знання здобувачем певної філософської проблеми, уміння працювати з науковою та філософською літературою, узагальнювати її та робити самостійні висновки (див. методичні вказівки щодо написання реферату).

Для аспірантів першого року навчання денної форми навчання обов'язковим є відвідування лекційних (46 годин) і семінарських (26 годин) занять. Значний обсяг матеріалу (108 годин) винесений на самостійну роботу.

Тематика семінарських занять, питання для самостійного вивчення та основні першоджерела, які треба опрацювати, подаються у методичних вказівках.

Допуск до екзамену здійснюється наказом ректора. Екзамен з курсу «Теорія та методологія класичної і сучасної філософії» проводиться за білетами.

Головна мета екзамену з курсу «Теорія та методологія класичної і сучасної філософії» – це підсумкова перевірка набутих знань і вміння застосувати їх як у науковому дослідженні, так і у практичній діяльності.

#### **Кафедрою прийняті такі критерії оцінювання:**

1. *"Відмінно"* заслуговує відповідь, яка виявляє всебічне і глибоке знання курсу філософії в цілому та філософії науки зокрема, включаючи міцні знання основної та додаткової літератури. Ця оцінка передбачає вільну орієнтацію у філософських проблемах. Відповіді на всі питання білета, додаткові питання і питання з реферату повинні мати вичерпний характер.

2. Оцінка *"добре"* передбачає наявність міцних знань в обсязі навчальної програми, знань основних джерел і матеріалів з додаткової літератури, корінних філософських проблем.

3. *"Задовільно"* означає, що той, хто складає іспит, володіє знаннями в обсязі навчальної програми, знає основні літературні джерела та основну філософську проблематику.

4. *"Незадовільно"* виставляється за відсутності знань літературних джерел та основних проблем філософії.

В основу програми покладена сучасна програма з філософії для аспірантів і здобувачів, яка розроблена Міністерством освіти і науки України. При складанні навчальної програми використано також досвід ряду ВНЗ України.

Активна, системна робота аспірантів на семінарських заняттях, відвідування лекцій та якість реферату враховуються при складанні екзамену з теорії та методології класичної і сучасної філософії.

Творче засвоєння філософії передбачає розгляд філософських положень у тісному зв'язку з теоретичними концепціями і матеріалами спеціальних галузей дослідження, з даними природознавства, технічних і гуманітарних наук.

# **ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ**

## **«ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ КЛАСИЧНОЇ І СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ»**

### **Розділ I.**

## **ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

### **1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві**

Світогляд і філософія. Поняття світогляду. Світогляд як духовно практичний спосіб освоєння світу. Структура, риси, суспільно-історичний характер світогляду та його роль у житті суспільства. Класифікація світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, наука і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду та загальна методологія наукового пізнання.

Філософія, її предмет і структура. Концепції походження філософії. Природа філософських проблем. Специфіка філософського освоєння дійсності. Типи філософствування. Основні розділи філософії: історія філософської думки, онтологія, феноменологія, філософія розвитку, гносеологія, епістемологія, соціальна філософія, філософська антропологія, філософська аксіологія, філософія історії. Головні теми філософських думок: людина і світ, мислення й буття, духовне і тілесне. Проблема основного питання філософії.

Функції філософії: світоглядна, онтологічна, методологічна, гносеологічна, евристична, аксіологічна.

Соціальна спрямованість філософського знання. Роль філософії у суспільному житті. Філософія, політика і сучасність. Загальноцивілізаційне й національне у філософії. Філософія і культура. Філософія і мораль. Філософія і наука. Філософія і право.

Місце філософії у самопізнанні людини. Гуманістичний зміст філософії. Людиномірна сутність філософії. Загальнолюдські цінності у філософії. Філософське обґрунтування гуманізму.

Мета вивчення філософії як навчальної дисципліни. Наукові, методологічні та методичні основи вивчення філософії.

### **2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування**

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Становлення філософського знання. Міфоепічні засади філософії. Релігійні основи філософії. Парадигмальність філософського знання. Універсалізм філософії Стародавності.

Передумови філософії у Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Людина та світ в ортодоксальній (санкья, ньая, міманса, веданта, йога, вайшешика) і неортодоксальній (локаята, джайнізм, буддизм) течіях.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про основи буття й ідеал мудреця. Особливості філософствування у Стародавньому Китаї.

Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти). Класична давньогрецька філософія: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Антропологічні мотиви метафізики Платона. Вчення Платона про ідеї. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію. Криза класичної античної філософії. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.

### **3. Філософія середньовіччя, її особливості**

Розвиток філософської думки на Сході: Китай, Індія, арабський світ.

Виникнення середньовічної парадигми західноєвропейської філософії. Джерела та основні проблеми середньовічної філософії, етапи її розвитку. Християнство як світоглядне підґрунтя середньовічної філософії.

Східна й західна апологетика. Проблема християнської віри (Іустин, Татіан, Тертуліан). Релігійний характер філософської думки: ідея Бога. Александрійська школа. Християнський неоплатонізм. Патристика. Іоанн Скотт Еріугена про “розділення природи”. Ансельм Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. П’єр Абеляр про діалектику. Спори про природу універсалій: реалізм і номіналізм. Філософське вчення Августина Блаженного про природу та людину. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри й розуму, про єдність душі й тіла, про двоїстість істини, про співвідношення релігії й науки. Дунс Скотт про свободу волі. Схоластика й екзистенційномістична лінія середньовічної філософії: рання німецька філософія (Й. Екхарт, Й. Таулер, Й. Рейсбрук), ідея кордоцентризму.

### **4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі**

Особливості формування світогляду Київської Русі та джерела філософської культури. Міфологічні уявлення східних слов’ян у дохристиянський, язичницький період.

Розвиток письменності й літератури, їх роль у формуванні світогляду.

Філософія в культурі Київської Русі (X – XII ст.). Вплив антично-візантійської й західноєвропейської культур на становлення культури Київської Русі. Специфіка світогляду давніх русичів, його морально-філософсько-теологічний синкретизм. Розуміння філософії як “любви до мудрості”. Проблема ставлення людини до Бога. Християнський

антропоцентризм. Творчість Іларіона, Володимира Мономаха, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Відображення ідей рівноправності, політичної самостійності, незалежності в народній творчості, творчості мислителів-“книжників” у період формування української нації (XIV – XV ст.).

## **5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації**

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності (Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Монтень та ін.). Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Взаємозв'язок Ренесансу та Реформації.

Натурфілософські ідеї у філософії Відродження. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Гуманістичні ідеї Е. Роттердамського. Природознавчі досягнення М. Коперника, Й. Кеплера, Парацельса. Творчість Леонардо да Вінчі. Зруйнування середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи (Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм М. Монтеня. Соціально-політичні теорії Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Мора, Т. Кампанелли та ін. Значення національних мов і народних традицій у становленні нового світобачення.

## **6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)**

Загальна характеристика епохи. Основні риси Відродження в Україні. Розвиток науки, культури та світської освіти. Поширення ідей гуманізму в Україні. Виникнення книгодрукування старослов'янською мовою. Виникнення Острозької колегії. Становлення українського неоплатонізму XIV-XVI ст. Зародження професійної філософії.

Специфіка реформації в Україні. Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський, Ш. Шимонович. Творчість релігійних полемістів: І. Вишенського, С. Зизанія, З. Копистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

## **7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва**

Особливості епохи. Формування нової парадигми філософствування та її характерні риси. Наукова революція XVII ст. та проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Натуралістична антропологія Ф. Бекона: розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його

вчення про державу. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Монадологія В. Лейбніца. Сенсуалізм Дж. Локка, його теорія про первинні й вторинні якості, вчення про природні права людини, суспільний договір. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії та його поняття субстанції. Філософія Г.-В. Лейбніца: плюралістична монадологія та наперед установлена гармонія. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм). Деїстична лінія французького Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.-А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

## **8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва**

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів (Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Кониський, Г. Бужинський, Л. Горка та ін.). Проблеми ставлення людини до Бога, природи й духу, простору й часу, місця людини у Всесвіті. Рационалістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально-гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України. Характер національної самосвідомості. Становлення Просвітництва на Україні, його характерні риси та етапи розвитку.

Г. С. Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Теорія пізнання. Самопізнання. Світ, матерія, Бог. “Філософія серця”, її вплив на світову філософську думку. Філософська концепція про три світи та дві натури. “Внутрішня людина”. Концепція “сродної” праці.

## **9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку**

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. Теоретична філософія І. Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання. Практична філософія І. Канта: дуалізм світу людського буття природний і моральний. Сутність категоричного імперативу. Філософія людського ”Я” Й.-Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф.-В.-Й. Шеллінга. Г.-В.-Ф. Гегель, його філософська система і метод. Гегель про закономірності та становлення сутності людини. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну (П. Лодій, І. Шад, Д. Велланський (Кавунник) та ін.). Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру.

## **10. Класичні та неklasичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.**

Виникнення неklasичних філософських учень: перегляд класичної моделі світорозуміння. Передумови становлення філософії марксизму, її основні ідеї. Матеріалістичне розуміння історії. Революційність практики як засобу досягнення комуністичного ідеалу. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Вплив марксистської філософії на інші філософські доктрини.

Ірраціоналістична настанова філософії життя. Проблема нерационального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). Людина як суб'єкт воління. Світ як воля й уявлення (А. Шопенгауер). Ідея надлюдини у філософії Ф. Ніцше. Людське життя як культурно історичний процес (В. Дільтей).

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К'єркегора. Людина як духовна істота, здатна до вибору й самовизначення. Проблема екзистенціальної істини.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом. Психоаналітична онтологія людського буття. Феноменологія несвідомого. Психоаналіз і проблема антропосоціогенезису.

Позитивізм. Вчення про науку у філософії О. Конта. Еволюціонізм Г. Спенсера. Концепція філософії науки Е. Маха. Проблеми філософії науки у неокантіанстві (Г. Коген, П. Наторп, Е. Кассіер, В. Віндельбант, Г. Ріккерт).

Російська релігійна філософія XIX – поч. XX вв. Характерні риси. Історіософія П. Чаадаєва. Слов'янофіли та західники. Філософія всеєдності (В. Соловйов). Проблема віри і розуму (П. Флоренський, С. Булгаков, С. Франк).

## **11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки**

Особливості української духовності на межі XIX – XX ст. Проблеми людини й нації у творчості КирилоМефодіївського товариства.

“Філософія серця” П. Юркевича. Екзистенціальні мотиви у творчості П. Юркевича. Вплив “філософії серця” на формування російської та української філософії.

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

“Філософія серця” й російськомовна школа “київського гуманізму” (Л. Шестов, М. Бердяєв, С. Франк, М. Лоський, П. Флоренський, С. Булгаков, Л. Карсавін, В. Розанов).

Філософія І. Франка, вплив марксизму й позитивізму на її формування. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д. Донцова. Д. Чижевський про чинники

формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру. Ідейні взаємозв'язки з російськомовними мислителями.

Філософські погляди української діаспори щодо особливості української ментальності.

## **12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії.**

### **Діалог філософських доктрин**

Плюралізм течій сучасної філософії, проблема людини як один з головних напрямків їх взаємодії.

Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини (Г. Плеснер, А. Гелен). Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена. Структурна антропологія К. Леві-Строса.

Сучасна марксистська філософія про людину, її сутність та буття. Марксизм і франкфуртська школа. Розвиток діалектико-матеріалістичної філософії у сучасних умовах.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Життєвий світ як основа суб'єктивності. Вплив феноменології на сучасну філософію.

Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Трансценденція. Проблема свободи.

Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Проблема співвідношення віри, знань і цінностей у житті людини. Персоналізм. Особа як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації.

Неофрейдизм. Проблема душі сучасної людини, психіка з енергетичної точки зору, структура й архетипи колективного несвідомого у філософії К. Юнга. Поняття "соціальний характер" у філософії Е. Фромма. Любов як найвища цінність.

Основні концепції філософської методології науки ХХ ст. Неопозитивістські концепції методології науки (Б. Рассел, М. Шлік, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, Ф. Франк). Концепція розвитку наукового знання К. Поппера. Теорія наукових революцій Т. Куна. Концепція П. Фейєрабенда. Етика та праксеологія науки. Проблема гармонії істини, добра та краси у творчості вченого. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.

Філософська герменевтика (Г.-Г. Гадамер, П. Рікьор). Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас). Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Деррида).

## **Р о з д і л ІІ.**

### **ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ**

## НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

### 13. Філософський зміст проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Головні онтологічні категорії (буття і ніщо, сутність і існування, єдине і множинне тощо). Типи онтології: матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм.

Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Речево-субстратне буття. Поняття “буття” в діалогах Платона. Трактатування буття Аристотелем. Загальне в постановці й дослідженні буття в німецькій класичній філософії. Сучасна філософська думка щодо сутності буття.

Категорія “буття”, її суть і специфіка. Співвідношення категорій: буття, суще, реальність, дійсність. Світ як сукупна реальність. Зміст світу. Структура реальності. Реальність об’єктивна і суб’єктивна. Світ речей і світ ідей. Об’єктивність ідеального. Основні форми буття. Діалектика буття.

Роль категорії “субстанція” для визначення онтологічних основ і способів буття світу. Сутність як субстанція. Субстанція і акциденції. Багатоякісність субстанції: якості первинні і вторинні. Субстанція протяжна і субстанція мисляча.

Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Віртуальна реальність – нова форма буття.

Матерія і рух. Становлення, зміна, розвиток. Саморозвиток і рух як результат зовнішнього впливу. Головні форми розвитку матерії. Редукціонізм. Еволюція і революція. Соціальна криза. Катастрофа.

Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Час статичний і динамічний, циклічний і лінійний. Напрямок часу. Нескінченність часу і простору. Просторово-часовий континуум для різних форм руху матерії. Феномен соціального простору.

Поняття “світ” і “картина світу”. Буденна, світоглядна та наукова картина світу, їх відмінність та історично-мінливий характер. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

### 14. Свідомість: онтологічний статус

Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Античне, середньовічне і новоєвропейське розуміння свідомості.

Генезис свідомості. Відображення як найбільш загальна властивість матерії, його природа і форма. Розвиток форм відображення. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

Поняття психіки. Еволюційно-біологічні, культурно-історичні та соціальні передумови розвитку психіки. Мозок і психіка. Психофізична проблема.

Свідомість як функція мозку, як відбиття дійсності. Феноменологічна концепція свідомості (“явища”, “процеси”, “акти”, “дії”, “стан”, “функції”, “здатності”).

Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Енергетика і структура несвідомого (“Воно”, “Я”, “Над-Я” за З. Фрейдом; архетипи колективного несвідомого за Юнгом).

Деякі шляхи впливу на несвідоме (аутотренінг, медитація, молитва).

Структура свідомості. Свідомість як діяльність і сукупність знань. Когнітивно-інформаційні процеси. Види перцептивних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення). Мисленні процеси (мовно-речові, образно-споглядальні, понятійно-логічні). Образне і понятійне мислення. Інтуїція, уявлення, творчість.

Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

Емоційно-психічний світ свідомості, структура і функції емоцій, різноманітність емоційних станів (афекти, переживання, переоцінка цінностей у ситуації стресу, фрустрації). Світ емоційного спілкування (довіра, любов, надія).

Воля як універсальний регулятор свідомої діяльності. Прийняття рішень.

Пам’ять – здатність зберегти, відтворити досвід.

Функції свідомості. Фундаментальна роль категорії “свідомість” у філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і людської діяльності.

## **15. Пізнання, проблема істини**

Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки. Головне питання гносеології. Суб’єкт і об’єкт пізнання. Людина як суб’єкт пізнання: проблема інтерсуб’єктивності. Об’єкти матеріальні й ідеальні. Проблема обґрунтування знання. Знання і думка, віра і переконання.

Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне, їх основні форми і способи взаємодії.

Проблема істини у філософії і науці. Діалектика абсолютної і відносної істини. Конкретність істини. Критерії істини в ціннісно-орієнтуючому пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина в судових рішеннях.

Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах. Структура практики. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Практика як головний критерій

істини. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Вибір і цілепокладання.

Особливості практичної свідомості. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів і потреб у пізнанні соціального буття. Соціальне пізнання і гуманітарне пізнання. Соціальна прогностика і футурологія.

## **16. Логіка та методологія наукового пізнання**

Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об'єктів, мови, принципів наукового пізнання (системність, достовірність, відтворюваність результатів, ефективність та ін.).

Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія, ідея тощо).

Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження: спостереження, описання, вимірювання, експеримент, індукція, аналогія, класифікація.

Методи теоретичного дослідження: дедукція, моделювання, формалізація. Методологія розвитку теорій: від абстрактного до конкретного, єдність історичного та логічного. Сучасна методологія пізнання. Комп'ютеризація науки. Комп'ютерне моделювання й віртуальна реальність. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форми взаємодії у науковій спільноті. Комп'ютеризація й перспективи освіти.

Соціальні функції науки (перетворення в безпосередню продуктивну силу, включення в процеси соціального розвитку, у рішення глобальних проблем сучасності).

Наука і мораль. Свобода наукового пізнання й соціальна відповідальність ученого.

## **17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні**

Наука як об'єкт філософського дослідження. Типологія філософських і методологічних проблем науки. Філософські засади науки. Філософія як рефлексія над наукою. Прогностична місія філософської рефлексії. Філософія й наукова творчість. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.

Особливості творчої думки. Творча воля. Творча інтуїція. Проблема детермінантів творчості. "Трагедія" творчості. Риси творчої особистості "ідеального" вченого. Евристика наукового пошуку. Особливості методологічного мислення сучасної науки. Зміна стилів мислення. Стиль мислення і філософія. Диференціація й інтеграція в науці. Проблема класифікації наук. Взаємодія наук як чинник їх розвитку. Методологічна

єдність і багатоманітність сучасної науки. Загальне й особливе в розвитку науки. Наукові картини світу та їх значення.

Проблема аксіологічної суверенності науки. Громадянська відповідальність учених. Ідеали науковості й цільові установки в галузі фундаментальних і прикладних досліджень.

Комп'ютеризація науки. Машинне модулювання. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форм взаємодії у науковому товаристві. Комп'ютеризація і перспективи науки.

## **18. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції**

“Людина – світ” як предметне поле філософії. Принципова суперечність понять “світ у цілому” й “людина як мікрокосмос”. Суперечність й процесуальність буття світу і людини. Два способи філософського осягнення буття: метафізика й діалектика. Епістемна природа метафізики як учення про незмінні основи світу. Метафізичний спосіб мислення, його межі.

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики.

Поняття “категорія”, “закон”, “принцип”. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об’єктивна і суб’єктивна діалектика.

Принципи діалектики. Принцип загального зв’язку. Поняття “відношення”, “зв’язок”, “взаємодія”. Принцип розвитку. Поняття “зміна”, “рух”, “розвиток”. Саморух і саморозвиток.

Проблема законів діалектики. Закон діалектичної суперечливості. Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні. Закон заперечення заперечення. Філософські дискусії навколо законів діалектики та їх принципів.

Категорії діалектики. Одиначне, особливе і загальне. Явище і сутність. Форма і зміст. Частина і ціле. Елемент, структура, система. Причина й наслідок. Необхідність і випадковість. Можливість і дійсність. Свобода й необхідність. Методологічне значення законів і категорій діалектики для юридичної теорії і практики.

Альтернативи діалектики. Традиційні (класичні) альтернативи діалектики: метафізика, догматизм, релятивізм, софістика і еклектика.

Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах (некласичні концепції діалектики: “трагічна діалектика”, “діалектична теологія”, або “теологія кризи”, “негативна діалектика”). Синергетика.

## **19. Людина як предмет філософського аналізу**

Філософська антропологія у структурі знання. Антропологічна парадигма у філософії.

Людина як предмет антропології. Проблема людини в історії філософії. Історія антропологічних поглядів і вчень. Людина і Космос в античній філософії. Людина і Бог: релігійна антропологія. Антропоцентризм і гуманізм епохи Відродження. Філософія розуму Нового часу. Людина-машина (Ламетрі). “Феноменологія духа” Гегеля. Метафізика волі (А. Шопенгауер). Потяг до смерті (С. К’єркегор). Воля до влади (Ф.-В. Ніцше). Теорія еволюції Ч. Дарвіна і проблема походження людини. Філософська антропологія (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер). Антропологічна константа ХХ ст. (П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Й. Хейзинг, Е. Кассіер, Ж. Лакан, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія).

Антропосоціогенез і його комплексний характер. Основні фактори антропосоціогенезу: праця, спілкування, мова. Генезис праці, знаряддева діяльність, виробництво. Роль мови в процесі антропосоціогенезу, у формуванні свідомості та предметно-практичній діяльності.

Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Внутрішні протиріччя сутності людини. Неспроможність біологізаторської та соціологізаторської редукції у трактуванні людини.

Діалектика соціального процесу й еволюції людини. Вплив науково-технічного прогресу на умови життя людини як біологічного виду.

Тема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні й соціальні межі життя. Смерть і безсмертя. Проблема евтаназії. Дискусія про “право на смерть”. Сенс життя людини й людства. Перспективи людини й людства.

## **20. Духовне життя суспільства**

Духовна діяльність, її особливості. Категорія “дух”, її роль у розумінні внутрішнього світу людини. Ідеальне, його природа. Дух і душа. Феноменологія духу. Проблема походження й сутності духовного.

Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічне та суспільно-психологічне, наукове, художньо-естетичне, освіта й виховання. Поняття “духовне життя суспільства”. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв’язок. Духовне виробництво, духовні потреби, суспільна свідомість.

Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Співвідношення духовного життя суспільства й суспільної свідомості.

Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів свідомості. Форми суспільної свідомості. Критерії класифікації. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Естетична свідомість та освоєння світу. Специфіка релігійної свідомості. Екологічна свідомість. Взаємодія форм суспільної свідомості.

Суспільна й індивідуальна свідомість. Суспільна свідомість і соціальна дія. Масова свідомість.

Культура як специфічна соціальна реальність. Поняття культури, її “надприродні”, духовні аспекти. Культура як підґрунтя людського існування. Культурні модальності людського буття. Предметність і процесуальність культури. Суспільні детермінанти й можливість входження людини в культуру. Субкультура та її різновиди.

Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація. Зміст і головні риси інформаційної цивілізації. Різноманітність форм цивілізації.

### Р о з д і л І І І . СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

#### 21. Філософське розуміння суспільства

Предмет соціальної філософії. Взаємодія соціальної філософії із суспільними і гуманітарними науками.

Філософія суспільства. Поняття “суспільство”. Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціопсихологічні.

Натуралізм і біхевіоризм. Евристичні можливості біологічного пояснення щодо соціальних явищ. Соціал-дарвінізм. Натуралістичні уявлення в соціальній філософії і геополітичні доктрини. Натуралістична модель соціальної реальності й соціобіологія. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Теорія предметної дії (К. Маркс). Принципи наукової концепції суспільства.

Суспільство як саморозвинена система, її елементи. Суб’єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Поняття засвоєння і відчуження. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця.

Матеріальне й ідеальне в суспільстві. Суспільно-історична практика, суспільні потреби, інтереси й цілі.

Діяльність і комунікація. Поняття комунікації. Еволюція засобів комунікації: усна, письмова, печатна, комп’ютерна мова. Особисті, масові й спеціальні комунікації, їх роль у різні періоди життя людини і людства. Засоби масової комунікації у сучасному суспільстві. Інформаційне суспільство.

Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Суспільство як система органічно пов'язаних сфер життєдіяльності людей. Сфери суспільного життя (економічна, соціальна, політична): сутність, зміст і взаємодія.

Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Природа природна і штучна. Ідея "панування над природою" і результати її реалізації. Взаємодія суспільства і природи. Проблеми екології. Ноосфера.

Поняття екосистеми. Еволюціонізм у ХХ – ХХІ ст. Глобальні проблеми людства і перспективи техногенної цивілізації.

## **22. Особистість і суспільство**

Зміст значення людського виміру в соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість. Особистість як предмет соціального середовища та індивідуального вибору, її соціальні ролі у суспільстві. Типи особистості.

Історичні типи взаємовідносин людини й суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Значення потреб та інтересів особистості для її діяльності. Соціальна зумовленість потреб особистості. Роль правової держави в подоланні відчуження людини від власності і влади, демократизації і гуманізації суспільства, забезпечення свободи особи.

Діалектика історичної необхідності свободи і відповідальності особи в суспільному розвитку, їх взаємна зумовленість. Неспроможність протиставлення свободи й необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особи як критерій суспільного прогресу.

## **23. Сенс і спрямованість історії**

Предмет філософії історії. Філософія історії і соціальна філософія. Історія і філософія історії.

Суб'єкт історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Еволюція історичної самосвідомості. Становлення історичної самосвідомості (теогонія, космогонія). Сучасні концепції філософії історії: концепції локальних цивілізацій (М. Дани-левський, О. Шпенглер, П. Сорокін), гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії.

Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.).

Проблема спрямованості історичного процесу. Теорії історичного кругообігу, концепції локальних культур і цивілізацій, уявлення про лінійну спрямованість історії. Постановка питання про "кінець історії" у новітній філософії (Ф. Фукуяма). Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму.

Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.

Смисл історії і ідея історичного прогресу (І. Валлерстайн). Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження і прогнозування. Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу.

Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

Глобалістичні та антиглобалістичні тенденції сучасної цивілізації.

## **ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ З ФІЛОСОФІЇ**

### **Розділ I.**

#### **Історія філософії як основа філософсько-методологічної культури**

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві.
2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування.
3. Філософія середньовіччя, її особливості.
4. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.
5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації.
6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.).
7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва.
8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва.
9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.
10. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.
11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки.
12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин.

### **Розділ II.**

#### **Основні проблеми сучасної філософії і методології наукового пізнання**

13. Філософський зміст проблеми буття.
14. Свідомість: онтологічний статус.
15. Пізнання, проблема істини.
16. Логіка та методологія наукового пізнання.
17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні.
18. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції.
19. Людина як предмет філософського аналізу.
20. Духовне життя суспільства.

**Розділ III.**  
**Соціальна філософія**

21. Філософське розуміння суспільства.
22. Особистість і суспільство.
23. Сенс і спрямованість історії.

**К О Н Т Р О Л Ь Н І П И Т А Н Н Я**  
**Д Л Я П І Д Г О Т О В К И**  
**Д О Е К З А М Е Н У**

1. Світогляд, його структура, риси, суспільноісторичний характер і роль у житті суспільства.
2. Історичні типи світогляду, їх сутність, особливості, функції.
3. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.
4. Філософія в системі культури, її значення для діяльності юриста. Функції філософії.
5. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
6. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
7. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти).
8. Софісти. Шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа.
9. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
10. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
11. Філософія раннього еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.
12. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Споры про природу універсалій: реалізм і номіналізм.
13. Філософське вчення Августина Блаженного про природу людини.
14. Філософське вчення Фоми Аквінського.
15. Філософія епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.
16. Особливості й характерні риси філософії Нового часу. Смісл спору між раціоналізмом та емпіризмом.
17. Проблема методу пізнання у Ф. Бекона. Теорія “ідолів” Ф. Бекона та його думки про шляхи відродження науки.
18. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Раціоналізм Декарта, його послідовники.
19. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про людину, державу, право і суспільство.

20. Сенсуалізм Дж. Локка. Теорія про первинні та вторинні якості. Вчення про природні права людини та суспільний договір.
21. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії. Поняття субстанції у філософії Спінози.
22. Філософія Г.-В. Лейбніца: плюралістична монадологія та передумовлена гармонія.
23. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.).
24. Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.-А. Гельвецій, П. Голь-бах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).
25. Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки.
26. Теоретична філософія І. Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання.
27. Практична філософія І. Канта: природний і моральний дуалізм світу людського буття. Сутність категоричного імперативу.
28. Гегель, його філософська система та метод.
29. Діалектика Гегеля.
30. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
31. Філософія марксизму: основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
32. Основні напрямки світової філософії XIX-XX ст. Характерні риси.
33. “Філософія життя” та її різновиди (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон).
34. Психоаналіз З. Фрейда і неофрейдизм.
35. Основи феноменології Е. Гуссерля, її вплив на сучасну філософію.
36. Російська філософія XIX-XX ст. Особливості виникнення й етапи її розвитку.
37. Філософський класичний позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї та представники.
38. Постпозитивізм та аналітична філософія.
39. Екзистенційна філософія та її різновиди, загальна характеристика.
40. Французький екзистенціалізм (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю).
41. Німецький екзистенціалізм (М. Хайдегер, К. Ясперс).
42. Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті.
43. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
44. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
45. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда).
46. Еволюція релігійної філософії у XX ст. (неотомізм, персоналізм).
47. Філософські ідеї у культурі Київської Русі (X-XII ст.): специфіка й особливості.
48. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV-XVII ст.).
49. Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва. Філософія Г. С. Сковороди.
50. “Філософія серця” П. Юркевича, екзистенційні мотиви його творчості.

51. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки.
52. Київська екзистенційна філософія XX ст. (М. Бердяєв, Л. Шестов, В. Зенковський).
53. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.
54. Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія “субстанція”.
55. Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії.
56. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум. Феномен соціального простору.
57. Поняття “світ” і “картина світу”. Сучасні наукові моделі розвитку світу.
58. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.
59. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.
60. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.
61. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.
62. Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Енергетика і структура несвідомого.
63. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.
64. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб’єкт та об’єкт пізнання в класичній і некласичній науці.
65. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.
66. Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах. Структура практики.
67. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об’єкти соціального пізнання.
68. Проблема істини у філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та помилки. Істина в праві.
69. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об’єктів, мови, принципів наукового пізнання
70. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія, ідея тощо).
71. Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження.
72. Наука як об’єкт філософського дослідження. Наука і мораль. Свобода наукового пізнання і соціальна відповідальність вченого.

73. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.
74. Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування та її альтернативи. Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах.
75. Поняття “категорія”, “закон”, “принцип”. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об’єктивна і суб’єктивна діалектика.
76. Принципи діалектики. Принцип загального зв’язку. Поняття “відношення”, “зв’язок”, “взаємодія”. Принцип розвитку.
77. Проблема законів діалектики. Філософські спори навколо законів діалектики та її принципів.
78. Категорії діалектики (одиничне, особливе й загальне; явище і сутність; форма і зміст; частина й ціле; елемент, структура, система; причина й наслідок; необхідність і випадковість; свобода і необхідність; можливість і дійсність) та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.
79. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.
80. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез і його основні фактори.
81. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.
82. Свобода як сутнісна властивість людини. Концепції свободи в історії філософії. Вибір, свобода, відповідальність.
83. Поняття духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв’язок.
84. Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Форми суспільної свідомості.
85. Культура як специфічна соціальна реальність. Правова культура та проблема її формування.
86. Східна й західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація.
87. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства. Принципи наукової концепції суспільства.
88. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб’єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст.
89. Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.
90. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.
91. Суспільство і природа як підсистеми об’єктивної реальності. Ідея “панування над природою” і результати її реалізації.
92. Еволюціонізм у ХХ – ХХІ ст. Глобальні проблеми людства й перспективи техногенної цивілізації.

93. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.
94. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.
95. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.
96. Формування предмета філософії історії та її основні напрями. Структура й функції філософії історії. Сучасні концепції філософії історії.
97. Суб'єкти історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.
98. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.
99. Проблеми сенсу та спрямованості історії. Основні концепції прогресу та регресу. Критерії прогресу. Постановка питання про "кінець історії" у новітній філософії.
100. Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

## СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

### *Список підручників, навчальних посібників, словників*

1. Антология мировой философии: сб. филос. текстов: в 4-х т. / под ред. В. В. Соколова, В. Ф. Асмуса и др. – М.: Мысль, 1971 – 1972.
2. Волчек Е. З. Философия: учеб. пособие [с хрестомат. извлечениями] / Е. З. Волчек. – Минск: Интерпрессервис; Экоперспектива, 2003. – 544 с.
3. Данильян О. Г. Філософія: підруч. / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – Х.: Право, 2010. – 312 с.
4. Данильян О. Г. Философия: учеб. для высш. учеб. заведений / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – М.: Эксмо, 2005. – 512 с.
5. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій: [навч. посіб.; 2-ге вид., виправл. і доповн.] / В. Л. Петрушенко. – К.: Каравела, 2002. – 544 с.
6. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. К. Мамардашвили. – М.: Прогрес, 1990. – 415 с.
7. Філософія: навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченка та ін. – К.: Вікар, 1997. – 578 с.
8. Скирбек К. Г. История философии: учеб. пособие для студ. вузов / К. Г. Скирбек, Н. Гилье; под. ред. С. Б. Крымского. – [пер. с англ.]. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 800 с.
9. Философия: учеб. / под ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлач, В. К. Рыбалко. – К. – Х., 1998. – 239 с.
10. Читанка з історії філософії: у 6-ти кн.: [кн. 6.: Зарубіжна філософія ХХ ст.] / за ред. Г. І. Волинки. – К.: Довіра, 1993. – 239 с.

### *Список основных литературных периодических изданий*

1. Аристотель. Политика: соч.: [в 4-х т. – Т. 4] / Аристотель. – М.: Мысль, 1983. – С. 375 – 644.
2. Бэкон Ф. Новый Органон: соч.: [в 2-х т. – Т. 2] / Ф. Бэкон. – М.: Мысль, 1972. – 486 с.
3. Гегель Г.-В.-Ф. Наука логики / Г.-В.-Ф. Гегель // Энцикл. филос. наук: [в 3-х т. – Т. 3]. – М.: Мысль, 1974. – 417 с.
4. Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного: избр. филос. произв.: [в 2-х т. – Т. 1] / П. Гольбах. – М.: СОЦЭКГИЗ, 1963. – 563 с.
5. Декарт Р. Рассуждение о методе: избр. произв.: [в 2-х т.] / Р. Декарт. – М., 1989. – 656 с.
6. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: метод социологии / Э. Дюркгейм. – М.: Наука, 1991. – 572 с.
7. Кант И. Критика практического разума: соч.: [Т. 4, ч.1] / И. Кант. – М.: Мысль, 1964 – 544 с.
8. Камю А. Бунтующий человек / А. Камю. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
9. Маркс К. Німецька ідеологія: твори: [Т.3] / К. Маркс, Ф. Енгельс. – М., 1955. – 544 с.
10. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше; пер. Ю. М. Антоновского. – М.: МГУ, 1990. – 300 с.
11. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К. Р. Поппер. – М.: Феникс, 1992. – 448 с.
12. Рассел Б. Человеческое познание / Б. Рассел. – К.: Ника-Центр, Вист-С, 1997. – 543 с.
13. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм: в кн.: Сумерки богов / Ж.-П. Сартр. – М.: Изд-во полит. лит., 1989. – 394 с.
14. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин; под ред. Т. И. Ойзермана, П. П. Гайденко и др. – М.: Политиздат, 1992. – 544 с.
15. Тейяр де Шарден. Феномен человека / де Шарден Тейяр. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
16. Тойнби А. Дж. Постигание истории: пер. с англ. / А. Дж. Тойнби. – М.: Прогресс, 1995. – 736 с.
17. Фейербах Л. Сущность христианства: избр. филос. произв.: [в 2-х т. – Т. 2] / Л. Фейербах. – М.: Изд-во полит. лит., 1955. – 942 с.
18. Фрейд З. Психология бессознательного / З. Фрейд; под ред. М. Г. Ярошевского. – М.: Просвещение, 1989. – 440 с.
19. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства: [в связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана] / Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1985. – 238 с.
20. Ясперс К. Смысл и назначение истории: пер. с нем. / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.